

A TUDOMÁNYOK RENDSZERE.

(Befejező közlemény.)

A tudományok egészéről adott áttekintésünk után foglalkozzunk közelebbről a szellemtudományokkal és azoknak a többi tudományokhoz való viszonyával.

IV.

A különböző szaktudományok és a szellemtudományok közti különbséget különösképen a tárgyukhoz való sajátos viszony szabja meg. Mindenekelőtt az jellemző, hogy míg a különféle szaktudományoknak *adott tárgyakkal* van dolguk, addig a szellemtudományoknak mindig *részük van a tárgyuk állításában, létesítésében*. A szellemtudományok nem csak reprodukálják, vagy utánteremtik a tárgyukat, hanem egyenesen produkálják, teremtik, mert a szellemtudományokat a tudat ama szellemi-teremtő aktusa teszi lehetővé, amely az általánosra, az *érvényesre* irányul. A szellemtudomány fogalmát tömören így határozza meg *Tillich*: „az önmagát meghatározó gondolkodás systematikus formája“ (99).

A szellemtudományok azonban nemcsak *produktív* karakterűek, hanem egyszersmind *normatívok* is. „A norma a szellemi alkotás törvénye. Ezeknek a normáknak az ismerete által lesz a szellemtudomány törvényadóvá.“ A *tudománytan* a tudományos munka törvényeit, a műalkotások tana az esztétikai szemlélet, a sociologia és jogtudomány a jogos és szociális cselekvés, a metafizika, etika és theologia a Feltétlennel szemben való magatartás törvényeit állapítja meg. Ennélfogva a szellemtudományok normatív tudományok a *Tillich* felfogása szerint.

A szellemtudományok által nyert ismeretek célja a *j e l e n t é s*. A jelentés tehát, *Tillich* szerint, a teremtő aktus eredménye. A jelentés szükségképpeniséggel hozza magával a rendszer fogal-

mát, mert a jelentések mindig rendszert alkotnak. A jelentések rendszere két elemet foglal magába: a jelentések principiumát és a jelentések anyagát és ha hozzávesszük e kettőhöz magát a rendszer tényét, akkor a szellemtudományokban három tant találunk: 1. a jelentés-principiumok, 2. a jelentések anyagának és 3. a jelentés-rendszerek tanát. Az első magában foglalja tulajdonképpen a filozófiát, a második a szellemtörténetet, a harmadik a systematikát.

A szellemtudományokban a megismerésnek különösen két útja van. ú. m. a megértés (Verstehen) és a systematikus konstrukció. Ezeken az úton pedig két magatartást állapít meg *Tillich*, ú. m. az *autonom* és a *theonom* magatartást. Hogy mit ért közelebbről ezek alatt, azt abból a végső tényből értjük meg, hogy a teremtő szellemi aktusban benne rejlik a feltétlen formára és jelentésre irányuló intenció. Ennél az intencionál fogva a szellemi *actus* vagy a *saját formái* által ragadja meg a feltétlen jelentést, vagyis a jelentések rendszerét — ez az *autonom* magatartás, vagy pedig a formák közvetítése nélkül, közvetlenül öleli át a Feltétlent — ez a *thenom* magatartás. Innen érthető az, hogy a szellemtudományok közül a metaphysikának, az ethikának és a sociológiának két-két formája van — a *Tillich* táblázatában — egy *autonom* és egy *theonom*.

Miután a szellemtudományok táblázatát már közöltük, nézzük meg az egyes tudományok arculatát és problémáit.

1, A szellemtudományok közt első helyen áll a *filozófia*, amelyet *Tillich* közelebbről a *jelentő principiumok* tanának, vagy még közelebbről a *szellemi funkciók és kategóriák tanának* nevez. A szellemi funkciókat és kategóriákat nevezi jelentő funkcióknak és jelentőkategóriáknak („Sinnfunktionen, Sinnkategorien“), együttesen jelentő principiumoknak, miután minden jelentésadás azokon nyugszik. Közelebbről, a jelentő funkciók azok az aktusok, amelyek által az önálló jelentés-körök elhatároltatnak, jelentő kategóriák azok a formák, amelyek által a jelentőkörökben a tárgyak megalkottatnak. *Tillich* igyekszik sajátos felfogásával az ismeret-elméleti idealizmus és realizmus ellenmondásait legyőzni.

Tillich-nek a filozófiáról alkotott ez a felfogása általánosságban egyezik azzal a *neokantianus* felfogással, amely a filo-

zófia fogalmát megszükitve, azt egyenesen az ismeretelmélet körére szorítja.

2. A szellemtudományok következő alapvető disciplinája: **a szellemtörténet**. Feladata a historiai processus konkrét normáit a jelentőprincípiumok szempontjából megérteni és ezáltal a normatív tudományoknak (a tudománytannak, a műelméletnek, az autonóm metaphysikának, a jogtannak, sociológiának, ethikának és politikának) anyagot szolgáltatni. A *Tillich* szavai szerint „Von der Prinzipienlehre durch die Materiallehre zur Normenlehre geht der Weg der Geisteswissenschaft“ (116—117). Miután mindenütt a historiai processusban a normákra néz a szellemtörténet és konstruktív úton azokat csoportosítja („sie ist gruppierende Konstruktion“), különbözik a históriától és annak minden nemétől.

3. A szellemtudományok harmadik alapvető disciplinája a **systematika**, vagy a *jelentések normatív tana* („Sinnnormenlehre oder Systematik“). A szellemtudományok legmagasabb megvalósulása a systematika, vagy a jelentések normatív tana. A systematika magába foglalja mindazokat a speciális disciplinákat, amelyek a filozófia körébe tartoznak, azzal a különbséggel, hogy míg a filozófia a tudománytan, a művészettan, a metafizika, a jogfilozófia, a tudomány- és társadalomfilozófia, vagy sociologia, az ethika és vallásfilozófia kérdéseit az általános princípiumok szempontjából nézi, addig a systematika az általános érvényűség szempontjából ítéli meg, tehát ugyanazon disciplinák párosan fordulnak elő a filozófia és a systematika terén. A systematikának ennél fogva bizonyos praktikus-normatív és pozitív jellege van, szemben a túlnyomóan kritikai természetű filozófiával.

A három felsorolt alapvető disciplina egymáshoz való viszonyát *Tillich* a következőképpen állapítja meg: A szellemtudományok minden disciplinája egyformán a teremtő szellemi aktus eredménye, azonban a filozófia inkább kritikai, a szellemtörténet inkább receptív, a systematica inkább produktív.

Jellemző *Tillich* felfogására és egyszersmind a geniálitására az a tény, hogy a szellemtudományoknak methodikai szempontból nyert alapvető disciplinái már involválják — amint láttuk is már — mindazokat a speciális disciplinákat, amelyeket a szellemtudományok tárgyi szempontból és a szellem magatartása szempontjából nézve differenciált *Tillich*.

V.

Azonban bármennyire is geniális *Tillich*-nek a tudományok rendszeréről alkotott konstrukciója, mégis csak rendkívül szétágazó szempontok felvételével tudja a tudományok gazdag rendszerének egységét megszerkeszteni. Világosan bontakozik ki a szeméi előtt a tudományos szellem két alapvető magatartása: a tény megállapító (ontologiai) és az értékelő (axiologiai, vagy normatív) magatartás. A tudományok egész nagy mezején ez a két magatartás egymással folytonosan összefonódottan jelentkezik és igen sokszor csak igen minuciózus elemzés és kutatás árán sikerül a tudományos élet problémáival foglalkozónak a különböző természetű szálakat kielemezni és szétválasztani. *Tillich*-nek sikerül a speciális kutatási területeken ez a kielemezés, a tudományok egész területén azonban, az eredeti geniális, de praesupponált szerkesztése következtében nem sikerül. A tény-megállapító, vagy a *Böhm* Károly terminusával, az ontologiai tudományok egyik nagy területét: a léttudományok vagy reáltudományok körét elkülöníti a gondolkodás tudományai, vagy ideáltudományok és a szellemtudományok nagy köreitől, azonban nem veszi észre éles szemével, hogy úgy a gondolkodás tudományainak (vagy az ideáltudományok) disciplinái közül a matematika és a szellemtudományok közül is pl. a filozófiai ismeretelmélet, szellemtörténet, politika, sociologia szintén a léttudományok ténymegállapító vagy onotologiai természetét és jellegét viselik magukon. Az ideáltudományok másik nagy ágának a logikának sem indokolt egy külön tudománycsoportba való elkülönítése, mert a helyes gondolkodás tudománya épen úgy beletartozik a produktív—normatív jellegű tudományok körébe, mint az etika, vagy *Tillich* terminológiájával élve a művészettan vagy esztetika. Egészen indokolatlan a szellemtörténetnek a többi történelmi tudományok közül való kiragadása, mert igaz, hogy módszerében mélyen különbözik pl. a politikai történettől, azonban tárgya, magasabb szempontok és mélyebben szántó módszerek mellett is, ugyanaz. És miért épen csak a szellemtörténetet kell a szellemtudományok filozófiai magaslatára emelni, hiszen pl. a nyelv tudománynak is van már bizonyos filozófiai formája, a nyelvfilozófiában, amely épen a háborút megelőző időkben és a háboru alatti években nagy lendületet kezdett venni. Sőt a

Tillich által a „törvénytudományok“ és „alkattudományok“ körébe utalt természettudományi disciplináknak is van már kezdetleges filozófiai formája a ma még csak általánosan természet-filozófiának nevezett, bár még szeszélyes hatások és bizonytalan módszerek közt ingadozó tudományos disciplinában.

A tudományos munkában az emberi szellem két magatartást tanúsít, amint már fennebb jelöltük, u. m. 1. *lényeg-megállapító, vagy ontologiai* és 2. *értékelő, vagy axiologiai* magatartást. Ezek szerint a tudományok rendszerében két nagy tudománycsoportot különböztetünk meg, u. m.

I. **Ontologiai** és } tudományokat.
 II. **Axiologiai** }

I. Ontologiai, vagy a ténytudományok

közt különbséget teszünk a két nagy tény-komplexum közt: a természet és a szellem körébe tartozó tények között és így nyerjük a

1. *természettudományokat* és a

2. *szellemtudományokat*. A szellemi és természeti tények között különbséget teszünk ugyan minőség-i szempontból és érvényesülési terük és síkjaik szempontjából, valamint létezésük módjára való tekintettel, azonban készlétük szempontjából nem. Mindaz, ami nem-tudatos kényszerűséggel és visszatasíthatatlanul hat, az egyformán létező tény, legyen az szellemi vagy természeti.

(1) A *természettudományokon* belül különbséget teszünk

A. *mechanikai*
 B. *chemiai*
 C. *biologiai*
 D. *alkalmazott vagy technikai* } természettudományok között.

(A) A mechanikai természettudományok körébe sorozzuk:

- a) physika
- b) mechanika és dynamika
- c) astronomia
- d) geologia
- e) geografia.

(B) A chemiai természettudományok körébe:

- a) chemia
- b) mineralogia.

(C) A biológiai természettudományok körébe :

- a) biológia
- b) pszichológia
- c) szociológia
- d) zoológia
- e) botanika.

(D) Az alkalmazott vagy technikai természettudományok körébe :

- a) az orvosi
 - b) a mérnöki
 - c) a gazdasági
 - d) politikai (jogi)
- } technika

Primér értelemben ezek egyike sem tudomány, csak másodlagos értelemben, miután tárgyaik és módszereik önállóan nem sajátjuk, hanem azoké a természettudományoké, amelyeket bizonyos alkalmazással és kivittel a gyakorlati élet bizonyos terein felhasználnak.

Az ontológiai vagy ténytudományok második ágát képezik a

(2) *szellem tudományok*. Három alapvető disciplinaja : matematika, ismeretelmélet és história.

A) *matematika*

- a) aritmetika
- b) geometria.

E két disciplinát, illetőleg a matematikát a szellemtudományok körébe vesszük, miután alapkategóriájuk, a tér és az idő, nem empirikus-természeti eredetűek, hanem a transcendentális öntudat két sajátos módosulása. A szellemtudományok a matematika révén játszanak bele a természettudományokba.

B) Az ismeretelmélet a második alapvető szellemtudományi disciplina. Míg a matematika, dacára elsődlegességének, elkülönülten áll szemben a többi szellemtudományi disciplinákkal, addig az ismeretelmélet elhatározóan befolyásolja azokat és bizonyos magasabbrendűséget kölcsönöz azoknak. Úgyhogy azt mondhatjuk, hogy valamely szellemtudományi disciplina magasabbrendűsége attól függ, hogy az ismeretelméleti álláspont mennyire jut érvényre benne. Az ismeretelmélet tulajdonképpen a szűkebb értelemben vett filozófia, ennél fogva minél filozófiaiabb valamely tudomány, annál tökéletesebb.

Az ismeretelméleten, vagyis a szűkebb értelemben vett filozófián belül megkülönböztetjük.

a) pneumatológiát, vagy helytelenül szellemtant, mely a szellem tevékenységeivel és azok törvényeivel foglalkozik. Miután a pszichológiát már kiszolgáltattuk a természettudományoknak, a még természettudományi részletekkel meg nem terhelt pszichológia filozófiai problémáit a pneumatologia vette át.

Az ismeretelmélet, vagy szűkebb értelemben vett filozófia második diszciplínája : a

b) dialektika, amely a szellem apriori eredetiségeivel : a kategóriákkal és a logikai principiumokkal foglalkozik és ezek kapcsán törekszik behatolni az ismerés természetébe és igyekszik feltárni az ismerés egész struktúráját.

Miután mindenik tudományban él a tendencia arra, hogy a tárgyat képező ismereti anyagát minél áttekinthetőbbé tegye, összefogja és tömörítse, egyetemes szempontok alá helyezze, tehát mindenik tudomány legmagasabb célja : filozófiává lenni. Így nyerjük a különböző szaktudományok filozófiáját, mint

- c) természetfilozófia,
- d) történetfilozófia,
- e) társadalomfilozófia,
- f) vallásfilozófia,
- g) nyelvfilozófia,
- h) jogfilozófia.

A harmadik köre a szellemtudományoknak

C) a h i s t ó r i a. Különálló tárgya nincsen, miután ugyanaz az anyag dolgoztatik fel benné, amely tárgyat képezi a többi tudományoknak. De ha a tárgy azonos is, más a feldolgozás módszere, amely pedig nem természettudományi, hanem szellemtudományi. A szellemtudományok legszélesebb terű és leggazdagabban tagolt tudományköre a história. Ide tartoznak a következő diszciplínák :

- a) ethnologia,
- b) statisztika,
- c) politikai történelem,
- d) gazdaságtörténelem,
- e) kultúrtörténelem,
- f) vallástörténelem,
- g) biografia,
- h) irodalomtörténet,
- i) szellemtörténet.

D) *Alkalmazott szellemtudományok*

a) *paedagogia,*

b) *didaktika.*

II. Axiológiai tudományok képezik a második nagy csoportját a tudományok rendszerének. Ebbe a csoportba tartozik a filozófiának nagy része és speciálisan a keresztény theologia. Valamennyi ide tartozó tudomány a szellem helyes magatartásának normáit állapítja meg, tehát ideál-kitűző, normatív tudomány. Ilyenek mindenekelőtt a igazság eszményét kitűző

a) *logika*, amely azokat a formális szabályokat (fogalom, ítélet, rendszer stb.) állapítja meg, amelyek az igazságra törekvő tudományt szabályozzák,

b) *ethika*, a jó s á g eszménye irányában a cselekvést szabályozza,

c) *aesthetika* a szépség eszménye irányában a műalkotást és a művészi szemlélet,

d) *theologia* pedig a szentséges eszménye irányában a Szentséges és Feltétlen, az Isten előtt való magatartás igazságait keresi az Isten kijelentésében.

Ime! futólagosan és nagy vonalaiban így tekintem át a tudományok egész rendszerét.

Dr. Tavaszy Sándor.